

— Діти! Киньте і ви земельки в яму. Нехай матері легенько лежить на тім світі.

...Другого дня усі розійшлися. Дід Никипор пішов у Недру. Лише баба Олександра сказала, що увечері навідається. Микола пішов у патронат. Ми з Галькою заглянули в чавун і в миски, але все було порожнє. Лише в одному глечику лишилося трохи кисляку та на столі лежав Миколин кусник із дрібкою солі — їх ми і поділили. Потім я нарвала якихось лопуцьків, знайшла в сінях уже зів'ялу розкидану рогозу. Ми напхали животи чим могли, але їсти хотілося. Галька лягла і почала тяжко стогнати. Вона на мене ніби гнівалася, що я не була пухла. Я була суха, як соломинка, чорна, як земля, але не пухла, а Галька наливалася й наливалася, й наливалася водою. Шкіра в неї тріскалася, і з тіла виливалася якась рідина. Її постіль була від цього завжди мокра. Ніхто її не міняв, не прав. Постіль тхнула, на неї сідали мухи. В мене й гадки не було попросити чи помитися, а змити голову і на думку не спадало...

Лікарня була заповнена хворими й голодними. Гальки б туди не взяли, бо таких, що мерли голоду, було надто багато. На кладовищі не всіх навіть закопували. Собаки тягали то руки, то ноги по кладовищу. Були там і дитячі тіла... Колгоспне начальство нічого не робило, чи, може, воно теж уже було не в змозі рятувати дітей, чиї б вони не були. Адже то були діти сільських трудівників, яких сама земля народила хліборобами...

Після смерті матері ми стали сиротами, і дехто з сусідів почав косо на нас поглядати, щоб, бува, не забралися на чийсь город, чогось не вирвали, не вкрали. В кожного була на обліку кожна часничина, кожна цибулина, кожна ягідка. А дощі гноїли все на городах, усе заростало бур'янами; голодні, знесилені люди не мали змоги боротися з ними.

Мені йшов одинадцятий рік, Гальці було дев'ять років, Миколі сім. Найтяжче переносила голод Галька. Ще невдовзі після смерті матері трапився випадок, що прискорив смерть моєї сестрички. Галька пішла з дому, не сказавши мені ані слова. Пішла вона через садок і город Ловушки Гната. У садку ріс розкішний часник. Галька

поглянула навколо — нема нікого. І вирвала дві часничини. Несла в руках і почала вже кусати зелене пір'я. В цей час на порозі виріс Гнат. Він її схопив, вона хотіла вирватися, кинула ті часничини, але він її бив по обличчю, по голові, по спині. Галька почала кричати. Я почула той крик, вийшла з хати і заціпеніла. А Гнат підвів її до колодязя й почав бити головою об цямрину.

Я вже не можу пригадати усіх слів, що їх вигукував Гнат Ловушка, б'ючи Гальку об цямрину колодязя, з якого він ціле життя брав воду. Я почала щось белькотати від порога своєї хати, але підійти побоялася.

Пізніше я підняла Гальку і потягла до хати, стала її сварити. Вона сказала: «Не бійся, я вже тепер нікуди не піду і нічого вже не візьму», — і замовкла. Я мовчала теж.

Після того випадку Галька вже нікуди не ходила, ноги стали як важкі колоди. Тим часом уже й жнива ближчали, люди сподівалися нового хліба. Дехто ходив у поле, їв зерно з недозрілих колосків, їв та й помирав там, у житях і пшеницях. Ми з Миколою не ходили, а Галька хоч би й хотіла, то не могла ходити. Вона вже не вставала з ліжка, усе стогнала таким стогоном, що хата здригалася. Микола приносив свій шматочок хліба, ділив між нами, але тими крихтами він не міг врятувати сестри. Баба вперше після матеріної смерті відчинила скриню і почала длубатися в ній. В мене тоді майнуло в голові, що то баба дивилась на Гальчине сине стареньке платтячко та хусточку з квіточками О! Я тепер знаю, чого баба дивилась тоді на платтячко сине й хусточку!

Другого дня баба прийшла рано, принесла і Гальці поїсти, але в неї з рота текла якась слина, а по тілу повзали воші. Баба мені сказала, щоб я не сиділа вдома, а йшла в городню бригаду на роботу.

— Иди, там щось їсти варять людям, то й тобі дадуть. Зробиш не зробиш, а їсти дадуть, не сиди. Я сама біля неї буду.

І я пішла тоді на роботу в бригаду до Коби Харитона. Там сапали моркву. А в час обіду мені дади повну миску густої затірки. Своїх рядків я так і не прополола. Мені ще хотілося такої затірки. Я б її їла і їла, але більше мені не давали...